

A földrajzinév-sűrűség kérdéséhez

A névsűrűség nem azonos a névgyakorisággal. Ez utóbbi egy név, földrajzi vagy személynév stb. előfordulásának gyakoriságát jelenti, azaz azt, hogy például a *Tilalmas*, *Barátság*, *Újsor*, *Alsóréti*, *Hecské* nevet hány alkalommal használja fel a magyar beszélő a hasonló denotátumok jelölésére az országban vagy egy-egy területen belül. A névsűrűség viszont azt jelenti, hogy egy meghatározott területen belül hány név létezik egyáltalán, hány nevet használnak a beszélők összességében. Az *Alsóréti* vagy az *Újsor* stb. például több község névanyagában is előfordul, azaz a névgyakoriság viszonylag nagy lehet. A névanyag sűrűsége szempontjából ez másodlagos dolog, mivel annak megvizsgálása is érdekes és tanulságos lehet, hogy egy területen belül hány felszíni, bel- vagy külterületi "elemet" tart megnevezendőnek az ott lakó népesség.

A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy megbecsüljük, hány földrajzi név fordulhat elő a mai Magyarország területén. Hasonló vizsgálatokat, illetve becsléseket – tudomásom szerint – a magyar névtani irodalomban nem találunk, s ez érthető, hiszen teljesen megbízható eredményeket csak akkor kaphatnánk, ha az egész szinkrón névanyag rendelkezésünkre állna. Mivel ez a vizsgálat még jelenleg nem végezhető el, ezért kísérletképpen, érdekességképpen nézzük meg, hány név is élhet összességében országunkban.

Mivel jelenlegi munkahelyemen (külföldön) nem áll rendelkezésemre valamennyi magyar földrajzinév-kiadvány, ezért csak két nagyobb gyűjtemény (Baranya megye földrajzi nevei. 1. Szerk. PESTI JÁNOS. Pécs, 1982.; ill. Somogy megye földrajzi nevei. VÁRKONYI IMRE és KIRÁLY LAJOS vezetésével gyűjtötték Somogy megyei pedagógusok és más önkéntes munkatársak. Tudományos irányító: VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974) alapján kísérlem meg felbecsülni a magyar földrajzi nevek sűrűségét. Nyilvánvaló, hogy a kapott eredmények korántsem tekinthetők véglegesnek, de azért a nagyságrendre mégis következtethetünk belőlük. A feldolgozás során figyelembe vettem mind a bel- mind a külterület neveit, a névváltozatokat (pl. *Halászárok* ~ *Kanális*), s bár vitatható, felvettem az írásbeli neveket (mivel ezek 80–90 százaléka ma is élő név; vö. Baranya megye földrajzi nevei 10–4), illetve a megkérdezett adatközlőtől nem ismert, valamint a nem lokalizált neveket is, nem vettem viszont figyelembe a nemzetiségi vidékeken előforduló párhuzamos elnevezések idegen nyelvi változatait (pl. *Alsó-rétek* szb.-hv. *Dólnya livádá*, *Nagy-gödör* szb.-hv. *Duboká jámá*). Megjegyzem még, hogy a község és városneveket is besoroltam a névanyagba, hiszen azok is földrajzi nevek.

A két megye névanyaga alapján vizsgálódva számomra meglepő eredmény született. Az egy hektárra (10.000 m²) eső névsűrűség Somogy megyében 0,039 (a terület 1.051.397 hektár, a teljes névanyag 41.474), s ez a szám még kisebb, ha elhagyjuk a nevek közül a nem ismerteket és a nem lokalizáltakat/lokalizálhatókat. Ebben az esetben csak 0,035 névvel számolhatnánk hektáronként. Baranya megye adatai nagyjából hasonló képet mutatnak annyiban, hogy itt is 1,00 alatt van a nevek

sűrűsége, noha a nevek száma itt magasabb. Egy hektárra 0,118 név esik, ha viszont elhagyjuk a nem ismert/lokalizált adatokat, akkor ez a szám a következő: 0,116.

A két megye adatanyaga alapján végső következtetésként azt mondhatjuk, hogy a hektáronkénti névsűrűség 1,00 alatt van, illetve Somogy megyében csupán mintegy 4 név (pontosabban 3,9) esik 100 hektárra, Baranyában ennél jelentősebben több, mintegy 12 név (11,8).

Ha az imént említett adatok alapján megbecsülnénk a magyarországi névanyagot, akkor az össznév-anyag mintegy 364.000 körüli lehetne.

Becslések alapján a több mint háromszor akkora Finnországban körülbelül 2,5–3 millió névvel számolnak (EERO KIVINIEMI, Perustietoa paikannimistä [= Helynévtani alapismeretek]. Mänttä, 1990. 34). Ez azt jelentené, hogy Finnországban 1 hektárra 0,088 név esik hárommillió név feltételezése esetén (Finnország 33.732.100 hektár). Ha 2,5 millió adattal számolunk, akkor az átlagos névsűrűség Finnország korábbi, egykori felszíni területe alapján – KIVINIEMI szerint – 6–7 helynév (földrajzi név) fordul elő egy négyzetkilométeren (i. m. 35). Húsz finn nyelvű község teljes anyaga alapján 1972-ben végzett vizsgálat szerint körülbelül 8,5 név fordul elő négyzetkilométerenként (i. h.). Később, nagyon pontos számítások szerint három község anyaga alapján az derült ki, hogy Hauhoban 13,8, Lammiban 9,3, Tuulosban pedig 11,6 név fordult elő négyzetkilométerenként (PEKKA SANTAKIVI, Paikannimien toistuminen Hauholla, Lammilla ja Tuuloksessa [= Helynevek ismétlődése Hauhoban, Lammiban és Tuulosban]. Helsinki, 1979. A Helsinki Egyetem Finn Nyelvi Intézetének kéziratára).

Ha a magyar helynevek négyzetkilométerenkénti sűrűségét vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy ez a szám Baranya és Somogy megye területére számítva 5,464 név/km². Ha a két megye adatai alapján tőlem becsült országos névmennyiség megoszlását akarjuk megkapni, akkor az össznév-anyagként említhető 364.830 nevet a Magyarország területének összegével (93.030 km²) elosztva négyzetkilométerenként 3,922 nevet találhatnánk. Ez a szám meglehetősen alatta marad a finn névsűrűség becsült adatainak. Mindkét ország adatai alapján valószínűleg helyes az a következtetés, hogy az átlagos névmennyiség 6 (hat) lehet négyzetkilométerenként (vagy 1–20 között, de ennél több aligha látszik valószínűnek).

A névanyag sűrűségét több tényező befolyásolhatja. Rendkívül gondos gyűjtés nyilvánvalóan több nevet tár fel egy vidéken, mint a kevésbé alapos. Függ azonban a névsűrűség a település, a terület lakosságának korától (a régebben lakott területeken több névvel számolhatunk), a népsűrűségtől, a települések sűrűségétől, a terület "változatosságától"; a nagyobb, összefüggő területek (például hátságok, pusztaság, homokpuszta, nagy /fátlan/ mocsár, sárrét stb.) általában kevés helynevet vonzanak (vö. KIVINIEMI, i. m. 35). Ugyanakkor kedveznek a nevek sűrűségének az életmód, a megélhetés szempontjából fontos vidékek, a tájékozódás miatt hasznos domborzati elemek. Föltehető bizonyára, hogy a nevek sűrűségére az adott terület lakossága természeti kulturáltságának szintje is hatással van. Mindezen kérdések alaposabb kutatására természetesen akkor keríthetünk sort, ha a magyar (földrajzi)név-anyag a

maga teljességében rendelkezésünkre áll. Ennek érdekében ünnepeltünk szinte egy egész életet áldozott, s ezzel nagy mértékben vitte előre a magyar névkutatás ügyét.

NYÍRKOS ISTVÁN

Kazimi osztják rénnevek

1991 júniusában közel két hetet tölthettem egy osztják családnál. Tanárnőm, Schmidt Éva hosszabb kiküldetését tölti Nyugat-Szibériában, hároméves programjának célja egy osztják folklórarchívum alapjának megteremtése és a helyi kutatók felkészítése a későbbi önálló munkára. Feladata a már meglévő anyagok rendezése mellett újabbak gyűjtése. Ezért szervez a nyári, utazásra alkalmas időszakban expedíciókat. Egyik ilyen útján én is részt vehettem, így kerültem a kazimi osztják Moldanov családhoz.

Legközelebbi nyelvrokonaink, az obi-ugorok egy csoportja a Kazim folyó mentén él. Nyelvük, nyelvjárásuk is innen kapta nevét. Az itt élő emberek megélhetésének alapja hagyományosan a halászat, vadászat, réntartás, bár ma már az őslakosok jelentős része keres munkát a jól jövedelmező kőolaj- vagy földgázkitermeléseken. Az ősi életmódot folytatók is a XX. századi állapotokhoz alkalmazkodnak, a régi gazdálkodási formákat kolhozok felügyelete alatt végzik. Ez a tényleges munkába nem mindig jelent beleszólást, inkább csak az értékesítésben segít; s ez a rendszer az, amelynek keretében a megélhetéshez nélkülözhetetlen élelmiszerjegyekhez juthatnak a családok.

Aj kur jox 'kis láb falu' a Kazim forrásvidékén található nyári szálláshely. Nevéből a település méreteire nem következtethetünk, hisz az osztjákok falunak neveznek minden kisebb szálláshelyet. Így a fent említett település is egyetlen házból, a hozzá tartozó csumból és tárolóépületekből áll. Itt lakik a Moldanov család: egy nyugdíjas házaspár és gyermekeik. A család nyaranta a réncsordától külön, az erdős tundraövezetben lakik, itt a tenger sok szúnyog miatt ilyenkor nem maradnának meg az állatok. A rének azért minden nap, szinte minden percben jelen vannak. A fő foglalatosság ilyenkor a halászat, a zsákmányt a réneknek szárítják télire. A ház körüli, házi munkákban is hol egy új rénszőrcsizma készül, hol a teherhúzó száznak egy új talp. A beszélgetések, esti mesélések során feltűnt, hogy az a fontos szerep, amelyet ezek a négy lábúak töltenek be a család életében, megmutatkozik abban is, ahogy beszélnek róluk, elnevezik őket. Így támadt az az ötletem, hogy érdemes végigsoroltatni a család rénjeinek neveit.

Az anyagot magnószalagra rögzítettük, ezen a név mellett leggyakrabban egy rövid magyarázat is hallható arról, hogy miért ezt kapta az állat. Az élő szöveg természetéből, néha kérdéseinkből is következett, hogy egy-egy név többször, több változatban is elhangzott. Az anyag lejegyzésekor és feldolgozásakor az először